

Examen VWO

2010

tijdvak 1
donderdag 27 mei
13.30 - 16.30 uur

economie

tevens oud programma

economie 1,2

Dit examen bestaat uit 25 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 57 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

Grenzeloze industrie

In een lidstaat van de Europese Unie (EU) is in 2004 onderzoek gedaan naar het verplaatsen van een deel van de industriële productie naar lagelonenlanden. Deze verplaatsing heeft tot doel de productiekosten te verlagen. In het onderzoek is dit EU-land vergeleken met een Oost-Europees lagelonenland dat op dat moment nog geen lid was van de EU.

De figuren 1, 2 en 3 bij deze opgave komen uit dit onderzoek.

Op basis van dit onderzoek doen de onderzoekers de volgende uitspraak.

“Verplaatsing van industriële activiteiten naar het lagelonenland in de periode 1998-2004 heeft geleid tot een stijging van de gemiddelde arbeidsproductiviteit in de industrie van het EU-land.”

2p 1 Leg deze uitspraak uit.

Bedrijven kunnen gebruikmaken van **outsourcing**: taken van het bedrijf in het EU-land worden uitbesteed aan een bedrijf in een lagelonenland. Het bedrijf in het EU-land koopt vervolgens de producten in.

Bedrijven kunnen ook gebruikmaken van **offshoring**: een deel van het productieproces van het bedrijf in het EU-land wordt verplaatst naar een lagelonenland, zonder dat deze productie uitbesteed wordt aan een ander bedrijf. Hierbij is dus geen sprake van inkoop.

Over outsourcing doen de onderzoekers de volgende bewering.

“Outsourcing is vaak op korte termijn ongunstig voor de werkgelegenheid, maar op langere termijn juist gunstig voor de werkgelegenheid in het bedrijf in het EU-land.”

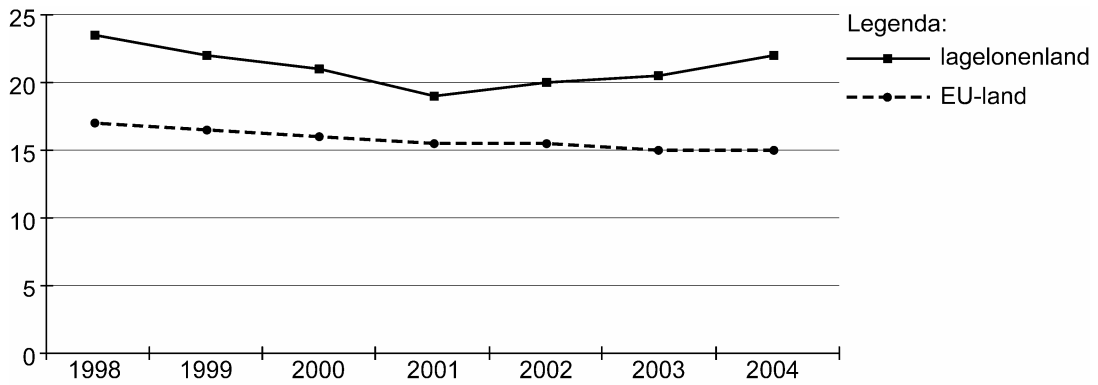
2p 2 Noem een argument voor een bedrijf in een EU-land om te kiezen voor offshoring in plaats van outsourcing. Licht het antwoord toe.

2p 3 Leg de bewering over outsourcing van de onderzoekers uit.

2p 4 Leg uit hoe uit de combinatie van figuur 2 en figuur 3 kan worden afgeleid dat er in de periode 1998-2004 sprake was van outsourcing.

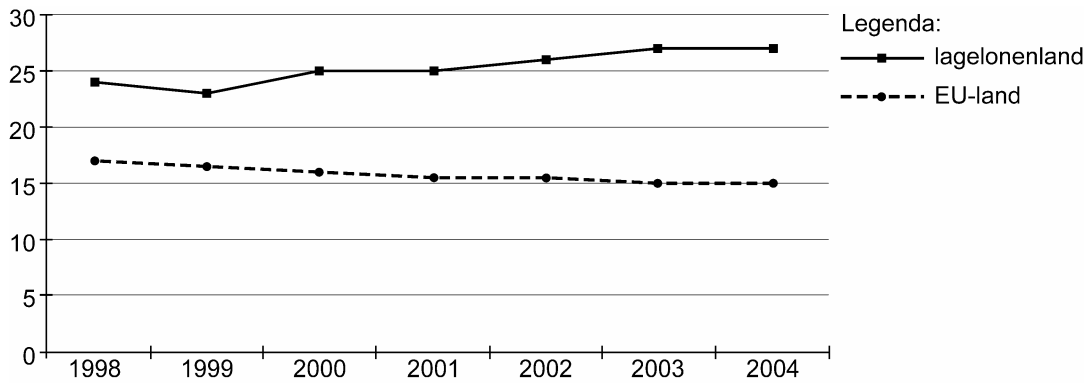
figuur 1

aandeel werkgelegenheid industrie (in % van de totale werkgelegenheid)

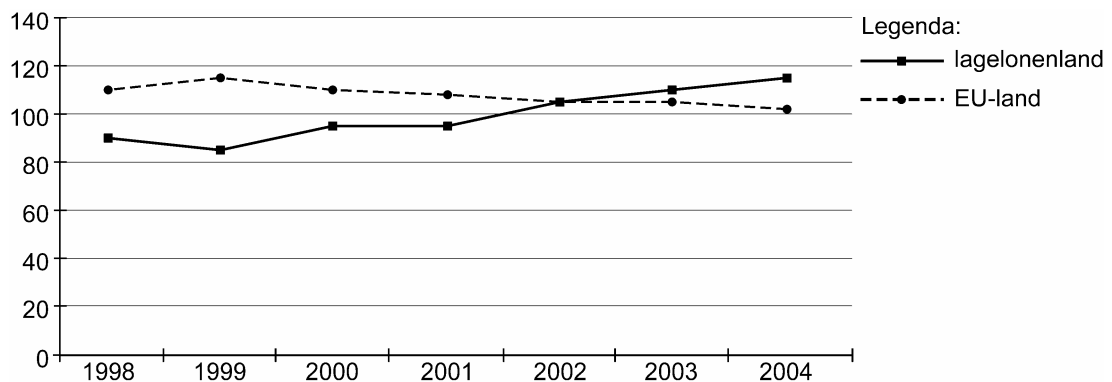
figuur 2

aandeel toegevoegde waarde industrie (in % van de totale toegevoegde waarde)

figuur 3

export/import-ratio van de industrie ¹⁾

noot 1 $\text{export/import-ratio} = \frac{\text{volume export}}{\text{volume import}} \times 100$

Opgave 2

Min of meer

In Nederland is in 1969 het wettelijke minimumloon (wml) ingevoerd, dat mensen die werken een basisinkomen garandeert. De hoogte van het wml wordt sindsdien twee keer per jaar aangepast aan de gemiddelde loonontwikkeling van de cao-lonen. Ook is het wml uitgangspunt voor het bepalen van de hoogte van enkele sociale uitkeringen.

Een politieke partij is voorstander van het liberaliseren van de arbeidsmarkt en stelt voor het wml af te schaffen. Dit voorstel moet gezien worden in het kader van de economische situatie in Nederland in 2007.

Op 1 januari 2007 bedraagt het wml in Nederland 7,55 euro bruto per uur. Nederland heeft hiermee, na Luxemburg, het hoogste wml in Europa. Van alle Nederlandse arbeidsovereenkomsten wordt 95% collectief vastgelegd in cao's. In deze cao's wordt afgesproken dat in de betrokken bedrijfstak het laagste loon boven het wml ligt. Het deel van de beroepsbevolking dat een inkomen heeft op of net boven het wml, is ongeveer 16 procent. Slechts een klein deel van deze groep werkt fulltime. Het aantal vrouwen dat voor het wml werkt, is veel hoger dan het aantal mannen. De mensen met een wml werken vooral in de dienstverlenende sectoren.

In 2007 wordt een toenemende vraag naar hoogopgeleiden verwacht bij een krappe arbeidsmarkt. De werkloosheid onder laagopgeleiden is al jaren een probleem en door technologische veranderingen en het uitbesteden van ongeschoold werk aan bedrijven in het buitenland, zal het aantal banen voor laagopgeleide werknemers verder afnemen.

Daarbij komt dat Nederland in 2007 overgaat tot vrij verkeer van arbeidskrachten uit acht nieuwe lidstaten van de Europese Unie. Deze werknemers moeten hetzelfde loon en dezelfde arbeidsvoorwaarden krijgen als Nederlandse werknemers. Als er geen cao is in de bedrijfstak waar zij gaan werken, geldt voor hen als laagst mogelijke loonschaal het wml. In het verleden is gebleken dat veel werknemers uit die nieuwe lidstaten bereid zijn tegen een lager loon dan het wml te werken.

- 8p 5 Schrijf een betoog over de afschaffing of de handhaving van het wml. Ga hierbij uit van de situatie in Nederland in 2007, zoals blijkt uit de voorgaande informatie.

In het betoog moeten de volgende onderdelen aan de orde komen.

- a Beschrijf hoe het proces van vrije marktwerking op de arbeidsmarkt wordt beperkt door het instellen van een minimumloon.
- b Kies daarna of je voor **afschaffing** of voor **handhaving** van het wml bent en beargumenteer je keuze aan de hand van de gevolgen voor drie van de volgende acht aspecten van de Nederlandse economie.
 - 1 personele inkomensverdeling
 - 2 structurele werkloosheid
 - 3 conjuncturele werkloosheid
 - 4 internationale concurrentiepositie
 - 5 deelname aan betaalde arbeid
 - 6 informele sector
 - 7 innovatie
 - 8 scholingsgraad beroepsbevolking

Aanwijzingen

- *De onderdelen van het betoog moeten logisch op elkaar aansluiten.*
- *Gebruik voor het betoog 160 woorden. Een afwijking van 30 woorden is toegestaan.*

Opgave 3

Koersen moeten flexibeler

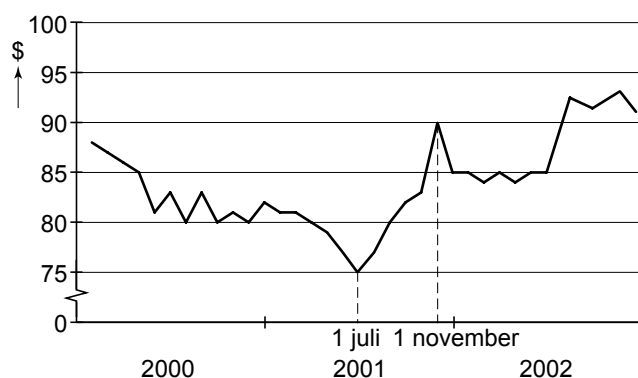
uit een krant van januari 2003:

“De landen van de G8¹⁾ roepen op tot méér wisselkoersflexibiliteit tussen enerzijds de Japanse yen en anderzijds de Amerikaanse dollar. De Japanse monetaire autoriteiten proberen al jarenlang, door interventies op de valutamarkt, de koersschommelingen van de yen te dempen. Mede hierdoor zijn de dollarreserves van de Japanse centrale bank fors gestegen. Deze reserves zijn echter ook het product van jarenlange overschotten op de betalingsbalans van Japan met de Verenigde Staten van Amerika.”

noot 1 Verenigde Staten, Canada, Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Duitsland, Italië, Japan en Rusland

In de figuur wordt, in de periode voorafgaand aan de oproep van de G8, een beeld gegeven van de koersschommelingen van de yen.

koers yen (per 10.000) in dollars

- 2p **6** Is er in de periode 1 juli-1 november 2001 sprake van appreciatie, depreciatie, devaluatie of revaluatie van de yen ten opzichte van de dollar? Verklaar het antwoord met behulp van de tekst en de figuur.
- 2p **7** Bereken, in twee decimalen, de procentuele verandering van de **koers van de dollar in yens** tussen 1 juli en 1 november 2001.
- 2p **8** Leg uit hoe de Japanse monetaire autoriteiten op de valutamarkt hebben geïntervenieerd direct na 1 november 2001. Maak gebruik van bovenstaande figuur.
- 2p **9** Leg uit hoe de oproep van de landen van de G8 zou kunnen leiden tot een verdere stijging van de koers van de yen in dollars.

Opgave 4

Vertrouwenscrisis

Het consumentenvertrouwen speelt een belangrijke rol in de economie. In het volgende vraagmodel van een Europees land is het consumentenvertrouwen opgenomen. Het consumentenvertrouwen wordt hier bepaald door de inschatting door de consumenten van de toestand van de economie, uitgedrukt in een waarderingscijfer (w) dat kan variëren van 4,0 tot en met 10,0.

$C = 0,8(Y - B) + 10cv + 20$	$C =$ particuliere consumptie (× miljard euro)
$cv = w - 5$	$cv =$ consumentenvertrouwen
	$w =$ waarderingscijfer ($4,0 \leq w \leq 10,0$)
$B = 0,25Y$	$B =$ overheidsontvangsten (× miljard euro)
$I = 54$	$I =$ particuliere investeringen (× miljard euro)
$O = 130$	$O =$ overheidsbestedingen (× miljard euro)
$E = 192$	$E =$ export lopende rekening (× miljard euro)
$M = 0,4Y$	$M =$ import lopende rekening (× miljard euro)
$EV = C + I + O + E - M$	$EV =$ effectieve vraag (× miljard euro)
$Y = EV$	$Y =$ nationaal inkomen
$Av = \frac{Y}{50}$	$Av =$ arbeidsvraag (× miljoen personen)
$Aa = 10,8$	$Aa =$ arbeidsaanbod (× miljoen personen)

In de uitgangssituatie geldt voor dit land:

- het waarderingscijfer (w) = 7,0
- de multiplier van de autonome bestedingen bedraagt 1,25
- de overheidsbegroting is in evenwicht

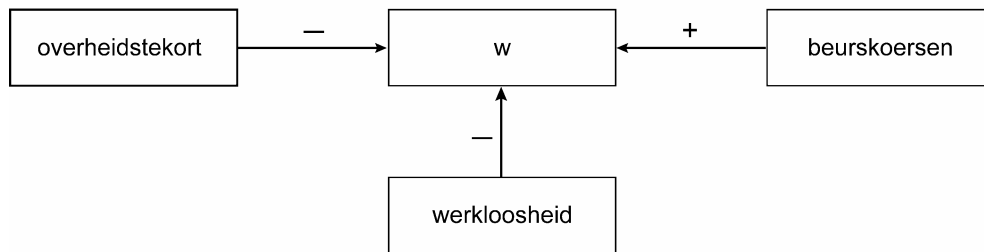
2p **10** Tussen welke waarden van w zal de bijdrage van w aan het nationaal inkomen negatief zijn? Licht het antwoord toe met behulp van het model.

2p **11** Bereken het werkloosheidspercentage in de uitgangssituatie.

Door opeenvolgende rentestijgingen in dit land dalen de beurskoersen. Hierdoor daalt het waarderingscijfer tot 4,0.

3p **12** Bereken de verandering van de werkloosheid in personen bij deze daling van het waarderingscijfer.

Enkele politieke partijen oefenen druk uit op de overheid om de economie te stimuleren met extra overheidsbestedingen. Hierdoor zal direct, via een verhoging van de effectieve vraag en indirect, via een toename van het consumentenvertrouwen, het nationale inkomen stijgen. Een econoom, die uitgaat van een ander model, betwijfelt deze redenering. Hij onderbouwt zijn visie met onderstaand schema dat ontleend is aan zijn model.

+ = positief verband, - = negatief verband

- 2p **13** Leg uit waarom de econoom twijfelt aan het positieve effect van extra overheidsbestedingen op het consumentenvertrouwen. Gebruik voor deze uitleg de relatie tussen twee van de drie variabelen met het waarderingcijfer volgens bovenstaand schema.

Opgave 5

De belastingstructuur voor de 21e eeuw

Een van de problemen voor Nederland in de 21e eeuw is de vergrijzing. Deze vergrijzing zal leiden tot een groter beroep op de overheidsuitgaven. Deze groeiende overheidsuitgaven kunnen gefinancierd worden door verhoging van de belastingdruk, maar dit heeft nadelen. Zo gaat een hogere belastingdruk gepaard met vermijdingsgedrag van belastingplichtigen en remt de economische activiteit.

Een andere mogelijkheid die de overheid ziet om de vergrijzingslasten te financieren, is een verhoging van de arbeidsparticipatie. Deze verhoging wil de overheid realiseren door het aanpassen van de schijftarieven in box 1. Daarbij wordt het tarief van de eerste en van de derde schijf verlaagd, terwijl het tarief van de beide andere schijven gelijk blijft. Er ontstaat dan een optimale tariefstructuur. Deze structuur zorgt voor voldoende belastingopbrengst om de vergrijzingslasten te financieren en voor verhoging van de arbeidsparticipatie. In de tabel worden deze optimale belastingtarieven vergeleken met de huidige. In deze opgave laten we heffingskortingen en aftrekposten buiten beschouwing.

schijf	belastbaar inkomen (in euro)	huidige tarief	optimale tarief
1	0 tot en met 17.000	34%	29%
2	17.001 tot en met 31.000	41%	41%
3	31.001 tot en met 52.000	42%	35%
4	52.001 en hoger	52%	52%

- 2p **14** Leg uit hoe verhoging van de belastingdruk in Nederland kan leiden tot vermijdingsgedrag van belastingplichtigen.
- 2p **15** Leg uit hoe de verlaging van het tarief van schijf 1 kan leiden tot een verlaging van de p/a-ratio (personen / arbeidsjaren).

Een van de factoren die de optimale tariefstructuur bepalen, is de mate waarin het arbeidsaanbod verandert als gevolg van een verandering van het te betalen (marginale) belastingtarief. In Nederland blijkt het arbeidsaanbod van vrouwen sterker te reageren op een verandering van de tarieven dan het arbeidsaanbod van mannen. Om in de toekomst de hogere vergrijzingslasten te kunnen opbrengen, zal het nodig zijn dat met name in de groep middeninkomens (€ 31.001 tot en met € 52.000) de deelname aan betaald werk van vrouwen wordt vergroot.

- 2p **16** Leg uit waarom, gelet op de positie van vrouwen, specifiek een verlaging van het tarief in schijf 3 van belang is om in de toekomst de hogere vergrijzingslasten te kunnen financieren.

Stel dat een vrouw met een belastbaar inkomen van € 32.000 haar parttimebaan omzet in een fulltimebaan. Tegelijkertijd worden de huidige tarieven veranderd in de optimale tarieven. Haar gemiddelde belastingdruk blijft 37,31%.

- 2p **17** Bereken het nieuwe belastbaar inkomen voor deze vrouw.

Opgave 6

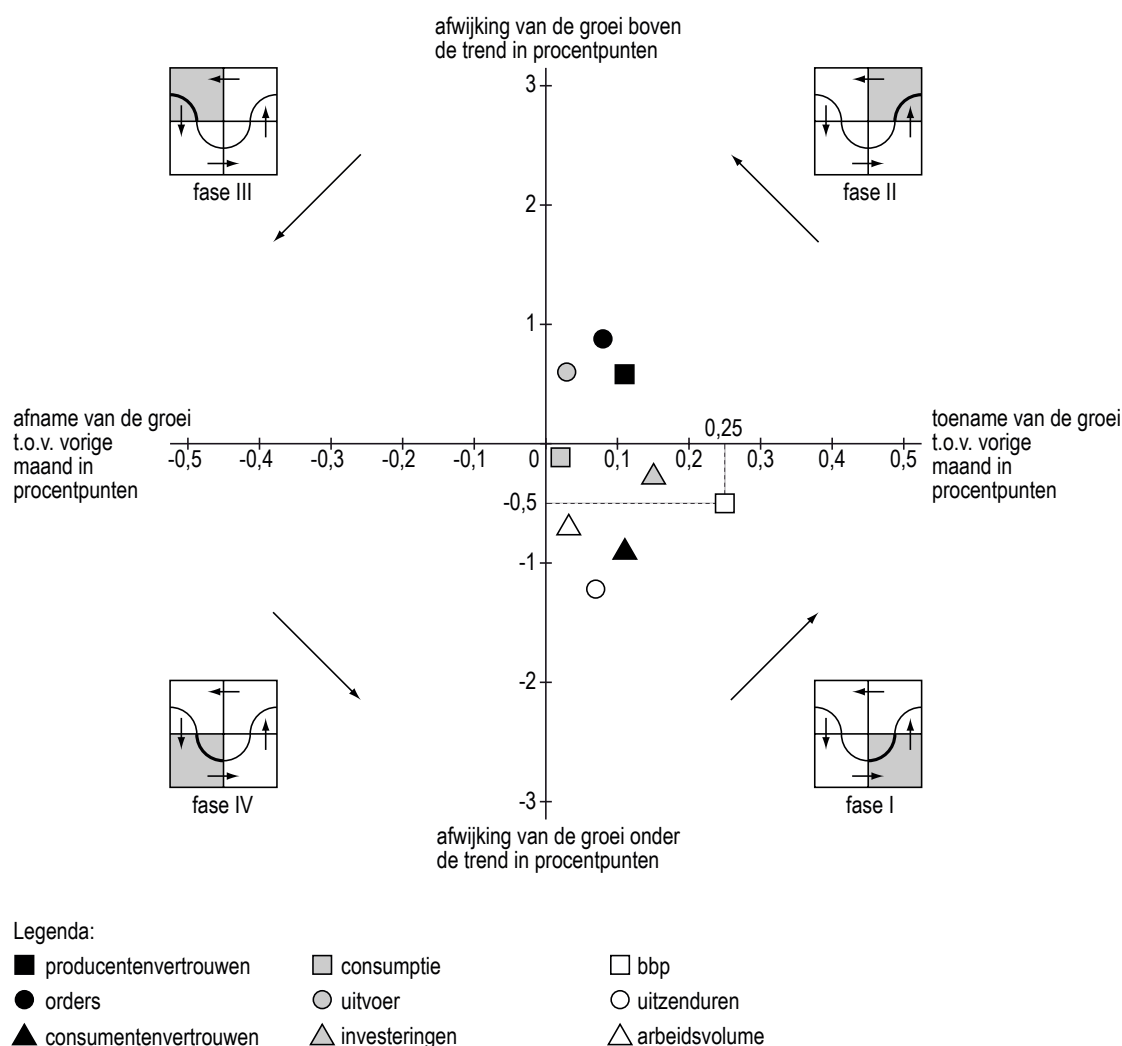
Tijd om op te staan

Op de website van het Centraal Bureau voor de Statistiek wordt een aantal gegevens over de Nederlandse economie bij elkaar gebracht in de Conjunctuurklok. Een puntenwolk van indicatoren laat zien in welke fase van de conjunctuur Nederland zich bevindt.

In de onderstaande figuur staat een bewerkte weergave van de stand van de Conjunctuurklok in december 2005. Deze klok moet gelezen worden in de richting van de pijlen (tegen de klok in).

Aan de ontwikkeling van het bruto binnenlands product (bbp) is te zien dat er sprake is van economisch herstel. Hierop volgt een herstel van de groei van het arbeidsvolume: het aantal banen van werknemers uitgedrukt in arbeidsjaren.

Conjunctuurklok december 2005

In een commentaar bij deze gegevens van de Conjunctuurklok schrijft een journalist onderstaande beweringen:

- 1 “De snellere groei van de indicator uitzenduren in vergelijking met de groei van de indicator arbeidsvolume past bij fase I.”
- 2 “In november en december van 2005 is sprake van economisch herstel en een beginnende opgang van de conjunctuur. Ik verwacht dat deze ontwikkeling zich in 2006 zal voortzetten en dat de arbeidsmarkt dan zal verkrappen.”

2p **18** Leg bewering 1 uit.

2p **19** Leg met behulp van de indicator bbp uit dat er in december 2005 sprake is van economisch herstel.

2p **20** Beschrijf hoe de door de journalist verwachte verkrapping van de arbeidsmarkt tot stand komt:

- via de indicator uitvoer en,
- via de indicator orders.

De groei van het bbp wordt gemeten tussen dezelfde maanden van twee opeenvolgende jaren. Zo is de groei van het bbp in december 2005 dus gemeten tussen december 2004 en december 2005.

Verder is gegeven dat de trendmatige groei van het bbp 1,8% bedraagt.

2p **21** Bereken de procentuele groei van het bbp in november 2005.

Opgave 7

Griekse tragedie

De overheidsbegrotingen van de lidstaten van de Economische en Monetaire Unie (EMU) staan onder Europees toezicht.

Voor het financieringstekort en de staatsschuld gelden in het verdrag van Maastricht vastgelegde normen. Het financieringstekort mag niet hoger worden dan 3% van het bruto binnenlands product (bbp) terwijl voor de staatsschuldquote een maximale hoogte van 60% geldt. De onderliggende grootheden worden voor alle lidstaten op dezelfde manier vastgesteld.

Als de groei van het bbp lager uitvalt dan verwacht werd bij het opstellen van de overheidsbegroting, kan het noodzakelijk worden te bezuinigen om te kunnen voldoen aan de normen. Een streng toezicht op het handhaven van de normen kan ongewenste gevolgen hebben. Om bezuinigingen te vermijden stellen sommige lidstaten hun cijfers gunstiger voor dan ze in werkelijkheid zijn.

Ook zijn er lidstaten die maatregelen nemen die op korte termijn het overheidsinkomen vergroten, maar hiervoor op langere termijn schadelijk kunnen zijn.

- 2p **22** Geef een voorbeeld van zo'n overheidsmaatregel. Licht het antwoord toe.

Voor één van de deelnemende landen gelden de volgende gegevens.

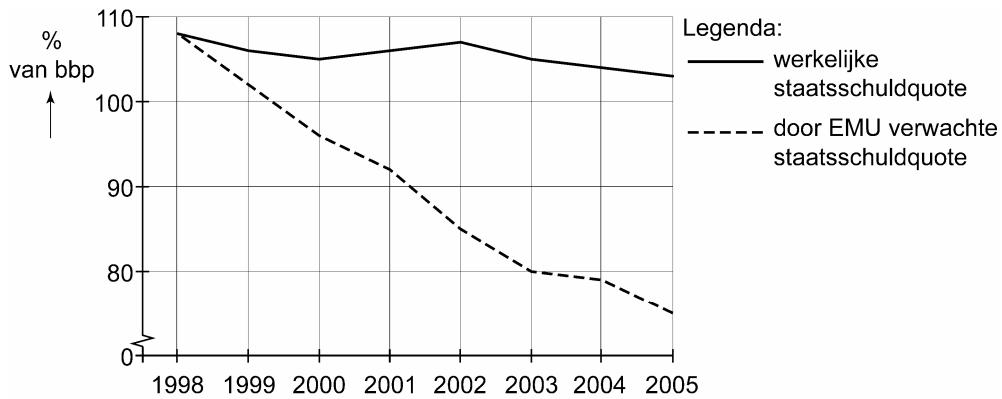
	2004	2005	2006
financieringstekort (in % van het bbp)	3	3	3
staatsschuld (per 31-12, in % van het bbp)	55
index bbp	100	104	108,16

- 2p **23** Toon met een berekening aan dat dit land in 2006 nog aan de norm voor de staatsschuldquote voldoet.
- 2p **24** Geef een andere reden, dan het voldoen aan de EMU-normen, voor het bezuinigen op de overheidsuitgaven in een periode waarin de groei van het bbp lager uitvalt dan verwacht tijdens het opstellen van de overheidsbegroting.

Griekenland wordt vaak aangehaald als voorbeeld van een lidstaat die de cijfers gunstiger voorstelt dan ze in werkelijkheid zijn.

In de periode 1998-2005 was in Griekenland sprake van een jaarlijkse nominale groei van het bbp van 6%. Om bezuinigingen te vermijden rapporteerde Griekenland aan de EMU een financieringstekort dat beneden de 3% bleef. De volgende figuur laat de verwachte en de werkelijke staatsschuldquote zien.

staatsschuldquote Griekenland

- 2p **25** Leg uit hoe de Griekse rapportage aan de EMU kan hebben geleid tot het verschil in ontwikkeling tussen de beide staatsschuldquoten in de figuur.